

VISSZAEMLEKEZÉS

Ravasz Károly

Adalékok a magyar-csehszlovák viszony történetéhez, 1945–1948¹

Kevesek előtt ismeretes az az elszánt harc, melyet a második világháború csehszlovák emigrációja folytatott Magyarország ellen. Londoni csehszlovák külügyminisztérium magyar referense beszélte el nekem ennek a harcnak egyes fázisait, melyek arra irányultak, hogy megakadályozzák bármely emigráns szervezetnek a magyar nép képviselőjeként való félhivatalos elismerését; mennél több szövetséges hatalmat rávegyenek a hivatalos Magyarországnak való hadüzenetre és meghiusítsanak minden magyar kiugrási kísérletet.

Ekkor ugyanis már készen állott a csehszlovák terv a nemzetiségi kérdés háború utáni „megoldására”. A csehszlovák kormány attól tartott, hogy bármely olyan esemény, mely oda vezethet, hogy a szövetségnek nem azonosítják teljes egészében a magyar népet a hitleri hadigépezettel, megfoszthatná őket attól a lehetőségtől, hogy tervüket magyar vonatkozásban végrehajthassák. Ez a terv nem kevesebbet tartalmazott, mint hogy Csehszlovákiát nemzeti állammá kell alakítani – a versailles-i határok között élő nemzetiségek egyszerű kitelepítésével.

Alig tért vissza a kormány csehszlovák területre, a kassai programban tanújelét adta annak, hogy tervének megvalósításához haladéktalanul hozzá is szándékozik látni. A kassai program a magyarelles intezkedéseknek is antifasiszta megtorló rendszabályok színezetét igyekezett

adni, egykedvűen napirendre térve azon tény felett, hogy a magyarság Szlovákiában az egész háború alatt következetes antihitlerista magatartást tanúsított.

A magyar közvéleményt a bekövetkezett események mégis váratlan csapásként érték. 1945 tavaszán Budapesten nemcsak a közvéleményben, de a kormánykörökben is az az elképzelés élt, hogy az egész nemzetiségi problémát, beleértve a határkérdést is, „demokratikus” úton, egyetértőleg rendezni lehet. Amikor a szakszervezeti ifjúság kidöntötte a Szabadság téren „Észak” szobrát és a helyére „Barátságot a szomszédos Csehszlovákiával” táblát tűzött (és ez csak egyike volt a sok nyilatkozatnak és szimbolikus cselekedetnek), akkor többé-kevésbé mindenki hitt abban, hogy a kölcsönös keserves tapasztalatok özöne után a másik oldalon is meglesz a hajlandóság a csatabárd elásására. Amikor iskolák bezárásáról, vagyonelkobzásról, kiutasításokról az első hírek érkeztek, ezeknek egyszerűen nem akart senki sem hitelt adni, vagy legfeljebb helyi túlkapásoknak tartotta azokat.

A közlekedési viszonyok javulásával azonban hamarosan teljesen hiteles hírek érkeztek arról, ami Csehszlovákiában történik. Egymás után jelentek meg az elnöki dekrétumok, kormány- és szlovák nemzeti tanácsi rendeletek, melyek közül a legfontosabbak megfosztották állampolgárságuktól az összes magyart, ex lege kimondták a magyar nemzetiségű személyek vagyonának elkobzását, a legszemélyesebb ingóságok kivételével, bezárták az összes magyar iskolát – az elemieket is – kizárták a magyarokat a felsőoktatásból, megtiltották magyar nyelvű nyomdatermékek megjelenését vagy behozatalát és a magyar nyelvnek, nemcsak nyilvános, de sok helyütt magánhasználatát is, kizárták a magyarokat a közszolgálatból és számos szabad foglalkozásból, megvonták nyugdíjukat és szociális segélyüket, visszavontak iparendeléyleket, a magyarok munkabérért rendeletileg alacsonyabb mértékben állapították meg.

Amikor a potsdami találkozón a „Három Nagy” nem adta meg a felhatalmazást Csehszlovákiának a magyarok kitelepítésére, a csehszlovák kormány bedobta a hazai és külföldi közvéleménybe a lakosságcsere gondolatát, és a magyar kormányt tárgyalásokra hívta meg Prágába. Az első prágai tárgyalásokon átnyújtott csehszlovák követeléseket a magyar

¹ A szerző a pozsonyi magyar meghatalmazotti hivatal referense volt ebben az időszakban.

delegáció visszautasította és a tárgyalások megszakadtak. A második prágai tárgyalás alkalmával a csehszlovákok követeléseiket lényegesen enyhítették, és ezeknek a Magyarországra részére még mindig nagyon kedvezőtlen javaslatoknak az alapján jött létre a lakosságcsere-egyezmény, mely 1946. február 27-én került aláírásra.

Az egyezmény felhatalmazta a csehszlovák kormányt, hogy a legszélesebb körű toborzást hajtsa végre Magyarországon és ezzel a felhatalmazással a szlovákok bőségesen éltek is. Bizottságaik sok száz gépkocsival járták az országot, sok gyűlést tartottak, elárasztották Magyarország városait és falvait plakátokkal. A toborzás eredményeképpen mintegy százezer „magyarországi szlovák” jelentkezett áttelepülésre. Ezek a jelentkezők három csoportra oszthatók. Az első csoport a magyarországi inflációból a plakátokról integető csehszlovák paradicsomba akart kivándorolni. A második csoport olyanokból állt, akik kedvezőtlen igazolóbizottsági határozatok következményei vagy a „sváb-kitelepítés” alól igyekeztek ezen az úton szabadulni. A harmadik csoportban sorolhatók azok, akik tényleg öntudatos szlovákokként akartak áttelepülni Szlovákiába. A jelentkezők nagy része egyáltalán nem, vagy alig tudott szlovácul, és a szlovákság kritériumaként a bizottságok elfogadták, ha a jelentkező egy szláv nevű nagyszülőt tudott kimutatni.

A toborzási akció egyre növekvő ellenérzést váltott ki Magyarországon, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy az egyezmény ratifikálása nem ment egészen simán. az összes pártok szónokai csak az egyezmény és a csehszlovák magatartás heves bírálta után fogadták el a törvényjavaslatot. Amikor szavazásra került a sor, a képviselők nagy része – a kommunisták Révai József felhívására – elhagyták az üléstermet, úgy, hogy a nemzetgyűlés határozatképtelen lett. Csak napokkal később sikerült a külügyminiszternek az egyezményt megszavaztatnia.

A lakosságcsere-egyezmény egy magyar-csehszlovák vegyes bizottságot létesített, amelynek a végrehajtás részleteit kellett kidolgoznia. E vegyes bizottságban nagy ellentétek mutatkoztak, és a két tagozat elnökét és a két kormány megbízottat Párizsba rendelték, ahol a béketárgyalások ideje alatt Gyöngyösi külügyminiszter és Clementis külügyi államtitkár igyekezett az ellentéteket kiküszöbölni.

A béketárgyaláson a csehek további 200 000 magyar egyoldalú kitelepítését követelték, de ennek a kívánságnak a békekonferencia nem adott helyt.

E párizsi kudarc után a prágai kormány újabb terveket kovácsolt a „magyarkérdés” megoldására. Októberében a csehszlovák fél a vegyes bizottság előtt lévő vitás kérdésekben álláspontja azonnali elfogadását és a lakosságcsere megindítását követelte. A magyar kormányt a lakosságcsere szabotálásával vádolták, noha akkor már megtörtént a magyar kormány hozzájárulásával egyes kategóriák (bányászok, értelmiségiek) soron kívüli áttelepítése – anélkül, hogy a legfontosabb elvi és gyakorlati kérdések rendezve lettek volna. Itt jegyzem meg, hogy a Nyitrabányára telepített „magyarországi szlovák” bányászok új lakóhelyükön magyar iskolát követeltek, majd 1947-ben elárasztották a pozsonyi magyar főkonzulátust a visszatelepítést kérő beadványokkal.

De térjünk vissza 1946 októberére. A magyar külügyminisztériumban megjelent a vegyes bizottság csehszlovák tagozatának Zathurecky nevű titkára, hogy a lakosságcsere azonnali megindítása iránti csehszlovák kívánság tárgyában a magyar minisztertanács által hozott határozat iránt érdeklődjék. A csehszlovák különbizottság elnöke, Okáli Dániel nevében kijelentette, hogy a csehszlovák kívánság elutasítása esetén a csehszlovák hatóságok azonnal megkezdik a felvidéki magyarok Szudéta-földre telepítését. A magyar kormány válasza halogató volt.

1946. november 16-án a pozsonyi magyar meghatalmazotti hivatal röviden jelentette, hogy megkezdődött a felvidéki magyarok deportálása. A drámai részletekről a nap folyamán a rajkai közjegyző tett több ízben jelentést. A Rajkára érkezett menekültek elbeszélések, hogy Gúta község előző este körülfárta a csehszlovák katonaság, sok száz embernek Csehországba szóló közmunkabehívót kézbesítettek, a behívó kézbesítésével egyidejűleg a behívottakat családtagjukkal együtt teherautókra rakták és kiszállították a legközelebbi vasútállomásra, ahol katonai fedezet alatt folyik a bevagonírozásuk. A gútai események híre futótűzként terjedt el a szomszédos községben és hatásukra kezdődött meg a tömeges menekülés. Gútával egyidejűleg megkezdődött Köbölkút és Muzsla színmagyar községek lakosságának deportálása is.

Minthogy a diplomáciai viszony Magyarország és Csehszlovákia között ekkor még nem állt helyre, a prágai és pozsonyi külképviseletek vezetői a meghatalmazotti címet viselték. A pozsonyi magyar meghatalmazotti hivatal a Vár feletti hegyoldal egyik kis villájában volt elhelyezve: ide zárandokoltak a magyarok egész Szlovákiából, amíg bíztak abban, hogy ott valamiféle segítséget kaphatnak. 1946 decemberében naponta sok száz ember állt sorba a hivatal előtt a csikorgó hidegben. Legtöbbszörben úgynevezett konzuli védlevelért jöttek. A lakosságcsere-egyezmény értelmében ugyanis a pozsonyi magyar meghatalmazottnak jogában állott a lakosságcsere a csehszlovák kormány által a Magyarországon áttelepülésre jelentkezett szlovákokkal egyenlő számban kijelölt szlovákiai magyarokat konzuli jogvédelemben részesíteni. A kétnyelvű védlevelél azt tanúsította, hogy tulajdonosa a lakosságcsere ki van jelölve és a magyar meghatalmazott védelme alatt áll. A deportálást végrehajtó csehszlovák hatóságok ezeket a védleveleket sok helyen respektálták, a védlevelet felmutatók behívóit visszavonták és őket lakásaikban meghagyták. Míg a deportálás megkezdése előtt minden felvidéki magyar azon igyekezett, hogy magát a lakosságcsere alól kivonja, most ezek a kijelöltek lettek az irigyelt kivételezettek.

A magyar sajtó a deportálás megindulásakor felháborodott hangú, hiteles tudósításokban számolt be az eseményekről. Hamarosan azonban, a csehszlovák kormány tiltakozására, a sajtókampány leállt. Decemberben pedig még néhány olyan tudósítás jelent meg a magyar sajtóban (Horváth Zoltán, H. Munka Tivadar), amelyek rózsás képet festettek az elhurcolt magyarok helyzetéről.

Január végén személyesen volt alkalmam meggyőződni a való helyzetről. Nekem jutott a feladat, hogy az elhurcolt magyarokat új lakóhelyeiken felkeressem és helyzetükről jelentést tegyek. Nehéz lenne elfelejtenem a Mladá Boleslav-i állomáson álló taksonyfalvi szerelvényt, a síró asszonyokat, a tanácstalanul maguk elé meredő férfiakat, az ötnapos utazástól koromfekete, összefagyott gyerekeket, a béna öregasszonyt, akit ágyastól raktak fel a vonatra, a sebtiben feldobált és az ötnapos rázástól nagyrészt összetört bútorokat, a használati tárgyak összevisszaságát, a cseh gazdákat és intézőket, akik a vonat mellett sétálgattak és egy-egy erősnek látszó és kevés családtaggal bíró magyar munkaerőért néhány

száz koronát nyomtak a munkahivatali tisztviselő markába. A kevésbé kelendő áru, mint például egy fiatal lány munkaképtelen szüleivel és még gyermek öccsével, három napja ott volt az állomáson.

A munkahelyen cselédsors, súlyosbítva idegenséggel, teljes kiszolgáltatottsággal, a járandóságot is visszatartó munkaadókkal. Ahol az első napokban volt is jóindulat, az egymás nyelvének nemtudásából fakadó félreértésének hamarosan ellenséges viszonyra vezettek.

Egész januárban és februárban csikorgó hidegben folyt a deportálás. Úgy volt, hogy Érsekújvár és Pozsony között tizennyolc szerelvény vesztegelt behavazva. Gömör megye több falujából a lakosság a katonaság közeledtére az erdőbe menekült és ott tanyázott hóban-fagyban, napokig. A katonaság eltávozása után visszatértek, de a katonák másodszer, sőt néha harmadszor is rátörtek a falvakra, és vitték, akit értek.

A végrehajtó közeg hamarosan nemcsak a közmunkatörvényen tették túl magukat, amelyre hivatkozással az elhurcolás folyt, hanem a szlovák belügyi és népjóléti „poverenictvo” által kiadott bizalmas rendeleteken is. A birtokos parasztokon kívül behívták mezőgazdasági munkára, és családjukkal együtt elhurcolták az iparosokat, kereskedőket, tanítókat, munkaképtelen betegeket, nyomorékokat, vakokat; olyan családokat is, melyekben munkaképes családtag egyáltalán nem volt.

1947 elején a csehszlovák kormány a lakosságcsere körüli vitás kérdések megvitatására kormányközi tárgyalásokat javasolt. A magyar kormány hozzájárulását a deportálás leállításának feltételéhez fűzte. Hosszas huzavona után megállapodás történt, hogy 1947. március 1-jén Prágában megkezdődnek a tárgyalások és ugyanaznap megszűnik a deportálás.

Eddig az időpontig mintegy 40 000 magyart szállítottak a határ menti zárt etnikumból Cseh- és Morvaországba, és szórtak szét a történelmi tartományok egész területén. A deportáltak zöme volt szudétanémet területtel közvetlenül határos cseh települési területekre került, ahonnan a cseh nincstelenek a legnagyobb számban rajzoltak ki a szudéta vidékre, és így a legnagyobb volt a mezőgazdasági munkashiány. A behívók egy évre szóltak, de az elhurcoltak elhagyott házaiba és földjeire haladéktalanul szlovákokat telepítettek, és így nem volt kétséges, hogy a belső áttelepítés a csehszlovákok véglegesnek tekintették.

Az 1947. március 1-jén megkezdett prágai tárgyalások alig egy hét után megszakadtak, de rövid szünet után – most már a külügyminiszter személyes részvétele nélkül – Pozsonyban folytatódtak. Itt hónapokig húzódtak a tárgyalások anélkül, hogy a magyar és a csehszlovák álláspont között lényeges közeledés jött volna létre, noha a magyar kormány, elsősorban a közvetítőként eljáró jugoszláv kormány kívánságára, a lakosságcsere megindítása mellett döntött. Ekkor találta ki Okáli a szlovákok számára igen szerencsésnek bizonyult formulát a lakosságcsere nek „próbaidőre” való megindításáról. Azonban még a próbaidőre szóló rendelkezésekben is nagy ellentétek mutatkoztak, és a magyar delegáció nagypénteken hazautazott, mielőtt a kérdést teljesen megtárgyalták volna.

A tárgyalás az ünnepek alatt abban a különös formában folytatódott, hogy a delegációk Pozsonyban maradt részlegei félnaponként, időközben fővárosunkból kapott utasítások alapján, deklarációkat tettek vagy jegyzéket nyújtottak át egymásnak. Húsvétvasárnap este a csehszlovák ultimátumjellegű jegyzéket nyújtottak át, amelyben másnap délután négy óráig követelték a csehszlovák feltételek elfogadását. Húsvéthétfőn délután fél négykor nyújtottam át Prohaska követnek, a csehszlovák delegáció elnökének, a magyar kormány válaszát, mely a csehszlovák követelést elutasította és a magyar álláspontot fenntartotta. Este fél tizenegyre, általános meglepetésre, megérkezett a prágai kormány válasza a magyar feltételek elfogadásáról.

Harmadnap megkezdődött a lakosságcsere – egyhetes próbaidőre. A hét lejártával a lakosságcsere további egy hétre meghosszabbították, és ilyen egyhetes meghosszabbításokkal folyt a lakosságcsere egész évben, majd rövid téli szünet után 1948-ban is. A tárgyalások folytatódtak, újra kezdődtek, jegyzőkönyveket parafáltak, amelyeket a kormányok azután nem hagytak jóvá. Eközben a lakosságcsere folyt, és lényeges kérdések, éppen a magyar szempontból legfontosabbak, rendezetlenek maradtak. Így például 1948 végéig nem volt meghatározva a Csehszlovákiából Magyarországra áttelepíthető személyek létszáma és az áttelepülő magyarok – egyezményben biztosított – vagyontranszferének módja. Hogy később történt-e megegyezés ezekben a kérdésekben, nem ismeretes előttem.

A lakosságcsere a magyar kormány azzal a feltételezéssel indította meg és folytatta le, hogy ez a magyar részről megnyilvánuló pozitív magatartás javulást és megnyugvást fog hozni a Csehszlovákiában visszamaradó magyarok helyzetében. Ez a feltételezés azonban, legalábbis 1947-ben és 1948-ban, nem igazolódtott be. Csehszlovákiában egyetlen a magyarságot sújtó, jogfosztó rendelkezést se helyeztek hatályon kívül, végrehajtásukat nem függesztették fel, még azokét sem, melyeknek felfüggesztését a lakosságcsere-egyezményhez csatolt levélváltásban vállalták. A vagyonelkobzások végrehajtása 1947-ben egyre gyorsuló ütemben folyt. A magyar gyerekek tanítása már harmadik éve szünetelt, még szlovák tannyelvű iskolákat is csak egyes magyarlakta községekben létesítettek. A Csehszlovákia hurcoltak helyzete egyre súlyosbodott, a munkahivatalok meg se hallották, át se vették panaszait, tilos volt új lakóhelyüket elhagyniuk, a vasútállomásokon jegyet sem szolgáltatottak ki a részükre.

Ilyen körülmények között nem lehetett azon csodálkozni, hogy egyre többen és többen tettek eleget a reszlovakizációs felhívásoknak, és jelentették be az illetékes csehszlovák hatóságoknál, hogy mint elmagyarosodott szlovákok a jövőben családjukkal együtt ismét szlovák anyanyelvűnek kívánják magukat vallani. A szlovák származás csak forma szerint volt kritériuma a reszlovakizálásnak. Így például teljes számban „reszlovakizáltak” (szlováknak vallották magukat) az 1942-ben a felvidékre telepített csángók. Elöl jártak a reszlovakizálásban a volt felső és középosztály tagjai, míg a parasztság és munkásság túlnyomó része öntudatosan kitarított magyarsága mellett és visszautasította a reszlovakizálást.

Lassanként nyilvánvalóvá vált, hogy a lakosságcsere, menekülés, Cseh-Morvaországba deportálás, reszlovakizáció, szlovákok szisztematikus betelepítése rohamosan bomlasztja a magyar etnikumot, színmagyar járások veszítették el magyar jellegüket. Magyarországon sokáig azt hitték – alap nélkül –, hogy a lakosságcsere során a csehszlovákok az északi szórványokat fogják kitelepíteni. Ezzel szemben a csehszlovákok politikájukat a határ menti magyarlakta területsáv elszlovákosítására összpontosították.

A háború befejezését közvetlenül követő években a magyar kormány csaknem teljesen tehetetlen volt a csehszlovákiai magyar kisebbség likvidálására irányuló csehszlovák akciókkal szemben. A nagyhatal-

maknak való panaszkodáson kívül nem volt egy koherens (összefüggő) politikai elgondolás arról, hogyan, milyen eszközökkel lehetne a folyamatot megállítani; Csehszlovákiával elfogadható, kielégítő modus vivendit találni. Az a még 1945-ben felmerült elgondolás, hogy a szlovákok feje felett a csehekkel kell megegyezni, teljesen kivihetetlennek bizonyult, mert a csehek erre a legcsekélyebb hajlandóságot se mutatták. 1947 tavaszán a szlovák Demokrata Párt egy részében hajlandóság mutatkozott arra, hogy a magyar kérdés megoldására irányuló tárgyalások jogát a szlovák tartományi kormánynak, a „povereník” testületének vindikálja. A szlovákokkal szemben a magyar kormány sokkal kedvezőbb pozícióban lett volna, mint a csehszlovák központi kormánnyal szemben, a szlovák törekvések bátorítása elől azonban magyar részről mereven elzárkóztak, azon megfontolás alapján, hogy az a reakciót erősíteni Szlovákiában.

A hivatalos vélemény 1947 első felében Magyarországon az volt, hogy a csehszlovákok pozícióját velük szemben a csehszlovák belpolitikai viszonyok, – elsősorban a Kommunista Pártra esett szavazatok nagy száma és a párt döntő súlya a koalícióban – tették igen erőssé. 1947 nyarán Magyarországon döntő belpolitikai fordulat következett be, és ugyanakkor Csehszlovákiában a lassú, de fokozatos jobbratolódás jelei mutatkoztak. Ez azonban nem hozott javulást a magyar kormány pozíciójában a csehszlovákokkal szemben, még kevésbé a magyar kisebbség helyzetében.

A tárgyalások formális lehetősége adva volt. A békeszerződés 5. cikke úgy rendelkezett, hogy Magyarország és Csehszlovákia a békeszerződés életbelépésétől számított három hónapon belül tárgyalásokba bocsátkoznak a lakosságcsere után visszamaradó magyar kisebbség helyzetének rendezésére. Ez a határidő 1948. január 15-én járt le, Clementis, csehszlovák külügyminiszter azonban, miután meggyőződött arról, hogy a tárgyalások során képtelen lenne kitartani az addigi csehszlovák álláspont mellett, új ürügyet talált ki a rendezés elodázására. Úgy érvelt, hogy a csehszlovák kommunisták ugyan a baráti megegyezés útját keresik a magyar népi demokráciával, és a magyar kisebbség ügyét is baráti megértés szellemében kívánják rendezni, azonban most folytatják élethalálharcukat a jobboldali pártokkal, melyek a legnagyobb mértékben kihasználnák, ha a kommunisták most magyarbarát magatartást

tanúsítanak. Ezért Clementis a magyar kormány türelmét kérte az áprilisi választásokig. Ezen érvelés hamissága mellett szól, hogy a „majd a választások után” jelszava a februári fordulat után is megmaradt, amikor pedig választási harcról, a sovinizmusra apelláló ellenzékéről nem lehetett többé szó.

A februári fordulatot Magyarországon lelkesen ünnepelték, és a vezércikkek refrénje az volt, hogy most végre megvalósulhat a csehek, szlovákok és magyarok baráti együttműködése, melyet a sovinszta reakció addig megakadályozott. A valóságban a magyarság helyzetének további súlyos rosszabbodása következett. Az új szlovák belügyi „proverénik” Okáli Dániel, Clementis mániákus szlovák sovinszta sógora lett, akinek első hivatali tevékenysége az volt, hogy több száz függőben lévő magyar vagyonekobbzás végrehajtását elrendelje és betiltsa a magyar nyelvű istentiszteleteket egész Szlovákiába. Cseh-Morvaország számos városában és községében is az újonnan alakult akcióbizottságok egyik első dolga az volt, hogy évtizedek óta élő magyar családokat kizavarjanak otthonaikból.

Az újonnan Prágába érkezett szovjet nagykövetet Boglár Elek magyar követ megkísérelte tájékoztatni a csehszlovákiai magyarság helyzetéről. Silkin nagykövet azonban kijelentette, hogy a Szovjetunió nem kíván beavatkozni a Magyarország és Csehszlovákia közti vitába.

Az új csehszlovák kormány nemcsak a magyar kérdésben addig elfoglalt álláspontjának gyökeres megváltoztatására nem volt hajlandó, de egyelőre a legcsekélyebb enyhítésre sem. A Cseh Néppártot és a Szociáldemokrata Pártot az új kormányban a magyargyűlő Plojhár, illetve Erban miniszterek képviselték. Az előbbi 1947 novemberében a magyar békeszerződés ratifikációjának vitájában a leguszitóbb magyar-ellenes beszédet mondta, az utóbbi pedig a csehszlovák kormány képviselőjeként a márciusi centenáriumi ünnepségeken Kossuth szobrát nem volt hajlandó megkoszorúzni, csak Petőfiét, azzal az indokkal, hogy az utóbbi volt szláv.

Noha az egyéves deportálási idő lejárt, a deportált magyarokat továbbra is kényszerrel Cseh-Morvaországban tartották. Akik hazaszöktek, azokat a csendőrök összeverték és visszavitték. Sikerült a Nép-jóléti Minisztérium illetékes osztályvezetőivel elfogadtatnom egyes

rendszer szabályokat, melyek a kérdés végleges rendezéséig a legkirívóbb sérelmeket orvosolták volna. Így hozzájárultak ahhoz, hogy elbocsátják azokat a magyar állampolgárokat, akiknek Magyarországra szóló beöltözési engedélyük van, akinek házastársa Magyarországon él; hazaengedik a munkaképteleneket, azokat, akiket munkaadójuk elbocsátott és most munka nélkül vannak Csehországban; módot adnak a munkaügyi panaszok kivizsgálására stb. Elfogadták az összes részleteket azzal, hogy a miniszterük elé terjesztik jóváhagyásra, és a magyar követ is interveniáljon személyesen a miniszternél a tervezet jóváhagyása érdekében. Erban miniszter egyetlen intézkedéséhez sem járult hozzá. Ugyanilyen elutasító álláspontot foglaltak el az összes szakminiszterek a tárcájuk körébe eső kérdésekben, nem is szólva Clementis külügyminiszterről.

A változás első jelei a vizsgálatunk tárgyát képező időszak végén, 1948 második felében mutatkoznak. Egy csehszlovák állampolgársági novella értelmében egyes magyarok három év múlva visszakaphatták állampolgárságukat bizonyos feltételek mellett. Még 1948-ban ígéretet tett a csehszlovák kormány, hogy azok a deportáltak, akik nem óhajtanak Cseh-Morvaországban maradni, és akiknek még megvan a lakásuk régi lakóhelyükön, oda majd visszatérhetnek. Tárgyalni a magyar kisebbség ügyéről a magyar kormánnyal a csehszlovákok ekkor se voltak készek. Engedményekre csak *ex gratia*, saját kezdeményezésükből voltak hajlandóak.

Még a két ország közti gazdasági és pénzügyi kapcsolatok alakulásáról kell röviden szólnunk. Magyarország és Csehszlovákia viszonylagos gazdasági helyzete gyökeresen különbözött a vizsgált időszak első és második felében. 1945–46-ban Csehszlovákia valóságos paradicsom volt a súlyos háborús károkat szenvedett Magyarország mellett. Az Unra-szállítmányok megszűnése után azonban, 1947-től kezdve Csehszlovákiában mind súlyosabb áruhiány mutatkozott, és az üres prágai üzletekkel szembeállítva Budapest képe a jólét jeleit mutatta. Az első árucere-forgalmi megállapodások a szigorú viszonyosságon alapultak. 1947-ben és 1948-ban a csehszlovák kormány sűrűn fordult a magyar kormányhoz gyorssegélyért, és Magyarország súlyos áldozatokat hozott, különösen élelmiszer és olajszállítmányok formájában, melyeknek ellenében a csehszlovákok a kisebbségi vagy más függőben lévő kérdésekben semmiféle engedményt nem tettek.

Még 1945-ben és 1946-ban a magyar kormány ismételten védekezett a csehszlovák áttelepítési és lakosságcsere-követelésekkel szemben, gazdasági nehézségei hangoztatásával. A csehszlovák kormány ekkor ismételten biztosította a magyar kormányt, hogy hajlandó a lakosságcsere és áttelepítés lebonyolításához Magyarországnak pénzügyi segítséget nyújtani, és Clementisnek ez volt Párizsban az egyik legerősebb ütőkártyája. 1947-ben és 1948-ban aztán a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményben foglalt pénzügyi kötelezettségei teljesítését is megtagadta. Fizetéseképtelenségre hivatkozva nem volt hajlandó fizetni az áttelepített magyarok Csehszlovákiában hagyott vagyonáért, melynek ellenértékét a Magyar Nemzeti Bank Magyarországon az áttelepülteknek kifizette, ami a magyar bankjegyforgalmat jelentősen növelte, és erős inflációs tényezővé vált. A csehszlovákok az áruszállítást ezen a címen megtagadták, holott még az 1947-es pozsonyi tárgyalásokon megállapodás jött létre az árulistákban, és legfeljebb arra voltak hajlandóak, hogy a hosszú lejáratú, rendezésre váró pénzügyi kérdések közé ezt a követelést felvegyék.

A függőben lévő pénzügyi kérdések tárgyalásának magyar előkészítése nagy alapossággal, hónapokig folyt 1948-ban. A békeszerződés különböző rendelkezéseiből folyó magyar kötelezettségek tartoztak többek között ebbe a kategóriába, melyekkel szemben a különböző címen jól megalapozott magyar követelések több milliárd forintba rúgtak. A csehszlovákok húzódozása folytán ezekre a tárgyalásokra 1948 folyamán nem került sor.

1948 folyamán a csehszlovák kormány javaslatot tett kereskedelmi és konzuli szerződés kötésére, minthogy a régi szerződés hatálya megszűnt. Ebben a kérdésben a magyar magatartás tartózkodó volt, mert a klasszikus kereskedelmi és konzuli szerződések mintájára az új kereskedelmi szerződésbe, melyre a csehszlovákok szemmel láthatólag nagy súlyt helyeztek, be kívántuk vonni az egymás területén lakó állampolgárok kölcsönös védelmét. A magyar álláspont kialakítása tárcaközi értekezletek színvonalán folyamatban volt, amikor 1948 őszén Háy László meglepetésszerűen Prágába utazott, és 48 óra alatt gazdasági együttműködési szerződést kötött Csehszlovákiával, mely *pactum de contrahendo* formájában azon kérdések felsorolását tartalmazta, melyeket a csehszlovákok fontosnak tartottak.

KISEBBSÉG- KUTATÁS

SZEMLE